

NOI INFORMAȚII DOCUMENTARE DESPRE MANIFESTĂRILE POLITICE ȘI CULTURALE ALE ROMÂNILOR BIHORENI (1907—1910)

de
**VIOREL FAUR
MIHAI APAN**

Cercetarea istoriografică a acordat, în ultima vreme, o atenție sporită reconstituirii celor mai semnificative momente ale vieții politice a românilor din Bihor în anii dualismului austro-ungar (1867—1918), impunându-se constatarea că și în această parte a țării noastre s-au configurat importante tradiții ale mișcării pentru drepturi și unitate națională, care merită a fi în întregime reactualizate. Din perspectiva acestui deziderat științific, credem că este necesară extinderea investigațiilor asupra tuturor surselor documentare existente, pentru o valorificare integrală a semnificațiilor lor și o cuprinzătoare restituire a realităților politice bihorene din epoca menționată. Prin urmare, am procedat la depistarea unor noi mărturii documentare despre problematica în discuție, pe care le racordăm informației puse în circulație de cercetările anterioare.

După 1905, când conducătorii politici ai românilor transilvăneni au adoptat tactica activismului politic, s-a produs și în mișcarea politică a bihorenilor un autentic reviriment, realitate consemnată în izvoarele documentare existente, de la sursele arhivistice și pînă la materialele apărute în coloanele presei noastre militante. Deschizîndu-se în mod considerabil către populația satelor, acțiunea politică a intelectualității bihorene a cîștigat, în scurt timp, un solid suport, devenind astfel mai eficientă. Pe de altă parte, constatăm că se configurase un sistematic proces de conștientizare a maselor rurale, care se vor constitui în principala forță politică a societății românești transilvănene, orientată ferm pe drumul împlinirii dezideratelor naționale vitale.

În anul 1907 s-a produs și în părțile Bihorului o impresionantă efervescență politică, manifestările fiind îndreptate împotriva legii contelui Apponyi, de maghiarizare a școlilor confesionale românești. Protestele formulate în numeroase adunări populare — la care au participat, fapt semnificativ, mii de locuitori —, precum și de către instituțiile românești din Bihor, au constituit mărturii puternice despre spiritul justițiar al locuitorilor și voința lor de a păstra caracterul școlii, ca principal factor de educație națională.

Perioada dintre anii 1907 și 1910, la care ne vom referi, este marcată și în Bihor de o accentuare a militantismului politic și cultural, ca expresie a integrării localnicilor în frontul larg al luptei pentru emancipare de sub dominația străină și, în final, pentru făurirea statului național unitar român. În vara anului 1907, după alegerea lui Vasile Luca-ciu ca deputat de Beiuș în parlament — victorie a românilor sud-bihoreni, care s-a repercutat, în mod pozitiv, asupra încrederii în forțele proprii —, autoritățile statului dualist își concentrău atenția asupra orașului de pe Crișul Negru, unde activa un puternic detașament de intelectuali români, transformând așezarea într-o veritabilă citadelă a rezistenței la politica guvernărilor de oprimare națională. Nu este, prin urmare, surprinzător faptul că Beiușul va fi obiectul unui interes sporit din partea oficialităților, de la cele locale și pînă la cele budapestane. Diverse propuneri de anihilare a spiritului național al românilor din această zonă geografică circulau pe verticala administrației, avînd ca rezultat, uneori, luarea de măsuri discriminatorii împotriva acestora, cu scopul de a le reduce entuziasmul național și eficacitatea demersurilor politice și culturale. Evident, fenomenul nu este singular, ci realmente de o mare extensiune, în toate zonele în care exista o populație majoritar românească, decisă să respingă — cu fermitate — încercările guvernărilor vremelnici de a-i modifica profilul etnic și a o asimila în așa-zisa națiune unică maghiară. Spre pildă, la 13 mai 1907, primpretorul plășii Ceica — aflată în apropierea celei de la Beiuș — făcea un raport despre adunarea populară desfășurată în satul Tășad, la care au fost trimiși 20 de jandarmi, de care însă nu „a fost nevoie”⁴¹, după cum se exprimă același funcționar administrativ. De reținut că au rostit, cu acest prilej, cuvîntări locuitorul Vasile Bica, preotul Ștefan Teodor (care s-a referit la „introducerea votului universal și secret, ... cerut de popor pentru toți cetățenii care au împlinit vîrsta de 24 ani”⁴²) — ales președinte al adunării —, V. Babi („care a vorbit despre exploatarea națională, exprimată prin interzicerea folosirii limbii române în școlile românești”; totodată, a „protestat împotriva obligativității limbii maghiare în școlile profesionale”⁴³ românești), tînărul avocat Dimitrie Lascu (care a susținut ideea „introducerii impozitului progresiv”, precum și recunoașterea oficială a „dreptului la întrunire și la ținerea de adunări”⁴⁴) și învățătorul Pantelimon Bugariu (din Tășad). Un moment culminant al adunării l-a constituit propunerea lui Dimitrie Lascu de a „fi desemnat un deputat român, care să prezinte toate revendicările amintite în parlament, pentru a se lua măsurile necesare, de îndreptare a lucrurilor”⁴⁵.

Obsesiva preocupare a autorităților pentru contrabalansarea inițiativelor economice și culturale românești din Beiuș este identificabilă într-o serie de documente confidențiale aflate în fondurile fostului comi-

¹ Arhivele Statului Oradea, fond Prefectura Județului Bihor, Inv. 25, dos. 3/1907, f. 43—44.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

tat. Astfel, la 14 iunie 1908, primpretorul plasei Beiuș înainta superiorului său de la Oradea un memoriu în care sînt consemnate relatările cu privire la unele realități locale ce îi treziseră suspiciunea. După opinia acestuia, datorită măsurilor luate de episcopul Mihail Pavel — care își avea sediul de vară la Beiuș, în mijlocul domeniului (de peste 12 000 „holde cadastrale“) —, „Beiușul are în prezent o coloratură tipic românească“⁶. Era, desigur, o explicație unilaterală — cu scopul premeditat de a-l compromite, sub raport politic, pe episcopul român —, deoarece și alți factori, ca de pildă așezămintele școlare și instituțiile culturale românești, au contribuit la configurarea unei atmosfere naționale la Beiuș. De altfel, același personaj va oferi argumente utile în această direcție, precizînd că elevii de la gimnaziul superior „Samuil Vulcan“ poartă „insigne cu tricolor“, iar unii, care înainte „nu știau limba română, acum sînt corifeii cei mai credincioși ai națiunii române“⁷. Deci, efectele educației românești sînt vizibile. Despre Alexandru Gera, administratorul domenal, se afirmă — în același document — că ar fi fost „conducătorul tuturor mișcărilor din zonă, atît din punct de vedere spiritual, cît și material“⁸. Este incriminată directoarea internatului Școlii civile de fete, precum și profesoarele acesteia, care „foloseau orice ocazie pentru a face manifestații naționale românești“⁹. Funcționarul amintit se arăta intrigat și de faptul că la Beiuș a luat ființă, nu de mult, banca românească „Drăganul“, ca „exponent“ al tendințelor de factură economică ale românilor din sudul Bihorului. Față de situația descrisă, primpretorul consideră că ar trebui luate măsuri imediate, între care: reînființarea tribunalului regal maghiar la Beiuș, dislocarea de trupe maghiare în același loc, construirea unui palat pentru administrația financiară și desfășurarea unei și mai intense „politici culturale maghiare“¹⁰ în depresivitatea Beiușului, unde preponderența absolută o avea elementul demografic românesc. Cu alte cuvinte, era vorba de crearea unor instrumente care să asigure o mai pronunțată imixtiune a statului dualist în viața populației românești de la poalele Apusenilor.

Ca o continuare a propunerilor semnalate este, fără îndoială, raportul trimis — la 21 iunie 1908 — de comitele comitatului Bihor, contelui Apponyi Albert, ministrul Instrucțiunii Publice și unul din campionii politicii naționaliste excesive. Se pornește și în acest document de la convingerea, devenită unanimă (evident, în cazul servilor docili ai guvernanților), că se impune a „fi făcut mai mult pe linia îngrădirii agitațiilor“¹¹ naționale românești. Prin urmare, era apreciată ca o măsură presant-necesară „înființarea unui inspectorat școlar care să aibă în subordine plășile Ceica, Beiuș, Vașcău, Beliu și Tinca“¹², în care majoritatea o deținea populația românească. Existînd un inspectorat școlar al comi-

⁶ *Ibidem*, dos. 3/1908, f. 1—15.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, f. 24—25.

¹² *Ibidem*.

tatului, acesta urma să-i fie subordonat. Rolul noului inspectorat, exclusiv pentru școlile confesionale românești, era acela de a „urmări, cu multă atenție, orice mișcare... în cuibul românesc din această zonă”¹³. Îndeosebi gimnaziul superior românesc din Beiuș „trebuie ținut sub observare, pentru că acesta este patul cald al radicalilor români”¹⁴. Se insistă ca în Beiuș să ia ființă o școală civilă de băieți, una de comerț și meserii, precum și un internat, firește toate maghiare, pentru a diminua însemnătatea de necontestat a cunoscutelor instituții școlare românești din așezare. Mai mult, se făcea apel ca să fie adusă la Beiuș armată (formată numai din maghiari), apoi să se pună în funcțiune un tribunal, cu menirea expresă de a contribui la „înfruntarea radicalilor și agitatorilor români, dintre care marea majoritate sînt avocați”¹⁵. Așadar, ministrul Instrucțiunii Publice era solicitat pentru a da curs unor propuneri pornite de la primpretorul din Beiuș și completeate de comite, toate vizînd practicarea unei politici de mîna forte față de tendințele firești de evoluție cultural-națională ale românilor bihoreni.

Un alt raport al comitatului (din 3 iulie 1908), de data aceasta către Ministerul Apărării, stăruia pentru a fi trimise la Beiuș două companii de honvezi, care să reprime acțiunile populației românești¹⁶. Inspectorul școlar al comitatului făcea, în raportul său către comite (din 21 iunie 1908), aprecieri demne de interes, precum următoarele: „Dacă privim comitatul Bihorului... peste tot se poate constata că mișcarea națională românească se intensifică și cuprinde un spațiu din ce în ce mai mare. Așa de multe ședințe și adunări nu au fost niciodată ca în ultimii doi ani”¹⁷. Cu toate aceste stări de lucruri, inspectorul școlar conchide că: „Nu avem însă motive să ne întristăm, pentru că nu a pierit încă Hunia, poporul român — luat în particular — nu este răuvoitor, nici pe departe nu este antimaghiar, numai conducătorii săi sînt periculoși și trebuie făcuți inofensivi”¹⁷. La rîndul său, acest funcționar considera că ar fi utilă înființarea unui inspectorat școlar separat pentru cele cinci plase românești (Beiuș, Vașcău, Ceica, Tinca și Beliu), punctul său de vedere coincidînd cu cel al primpretorului din Beiuș. Socotește, de asemenea, ca o prioritate să se înființeze în Beiuș o școală elementară de stat pentru băieți (în limba maghiară) și un internat pentru aceasta. Deci, alte instituții școlare pentru atragerea tineretului român, extrem de numeros în zonă, cu intenția de a-l supune, încă de acum, unei acțiuni de deznaționalizare, care ulterior va lua alte forme.

În perioada de pregătire și de desfășurare a campaniilor electorale, cînd în mijlocul populației descindeau candidații de deputați și deputații aleși, autoritățile erau cuprinse de o adevărată febră a căutării de soluții pentru reducerea la maximum a posibilităților locuitorilor români de a obține victorii în alegeri. La 14 septembrie 1908, spre exemplu, organele comitatense se gîndeau ca, din patru circumscripții electorale românești

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ *Ibidem*, f. 36.

¹⁷ *Ibidem*, f. 26—30.

din Bihor și anume Beiuș, Aleșd, Ceica și Tinca, să facă numai una, eliminându-se astfel șansa de a alege deputați români în trei circumscripții existente¹⁸. Pentru a dispune de cât mai mulți alegători de naționalitate maghiară, se preconiza organizarea unor cursuri intensive de alfabetizare¹⁹ — operație efectuată cu multă discreție —, deoarece numai cei știutori de carte aveau drept de vot. La 24 octombrie 1908, comitele îl informa pe ministrul de interne despre faptul că Vasile Lucaciu, deputat al românilor din părțile Beiușului în parlament, s-a deplasat în rîndul alegătorilor, prezentîndu-le o dare de seamă despre activitatea sa de parlamentar²⁰. Văzînd și în acest gest o manifestare agitatorică, deputatul român a fost supravegheat cu abilitate de organele represive, exercitîndu-se implicit presiuni asupra acestuia.

Primpretorul din Beiuș raporta, la 4 martie 1909, comitatului și despre orientarea pronunțat națională a băncii „Drăganul“, în care — după părerea sa — domnea o „atmosferă antigubernamentală... și antistatală“. Aceasta ar fi „alimentat și atmosfera din gimnaziul“²¹ beiușean, astfel, că nu este de acord ca profesorul Ioan Iepure să facă parte din Comisia de cenzori a băncii, încercînd să întrerupă sau chiar să blocheze contactele cadrelor didactice cu această instituție economică românească.

În ordinul său din 7 septembrie 1909, Ministerul de Interne subliniază faptul — pentru noi deosebit de important, desigur din unghiul de vedere al prezentei investigații științifico-documentare — că în „zonele locuite de români se țin adunări de factură culturală, economică și politică, precum și adunări de dări de seamă ale deputaților români ori ședințe ale asociației Astra“²². Aceasta din urmă organizează adunări generale, ședințe literare, concerte și piese de teatru. Ministerul este convins că, „sub masca acțiunilor culturale și a ședințelor de dări de seamă a deputaților români se țin consfătuiri permanente“²³. Din informațiile pe care le deținea, „rezulta că atît deputații, cît și ceilalți conducători (politici și culturali — n.n.) români, în cuvîntările lor agită împotriva statului“²⁴ dualist. Se dispune, în final, autorităților comitatense ca să „urmărească cu toată atenția“ manifestările culturale și „toate cuvîntările care se țin“, precum și „toate toasturile“, care trebuiesc „reproduse cuvînt cu cuvînt“, iar în „legătură cu acestea (adică cu privire la efectul lor asupra auditoriului — n.n.) să fie întocmite rapoarte“²⁵ cît mai amănunțite. Organelor represive li se pretindea, așadar, să fie mai vigilente, pentru a culege informații cît mai cuprinzătoare și exacte despre conținutul și forma acțiunilor politice și culturale ale românilor, cu scopul de a li se reduce eficacitatea.

Conform dispozițiilor primite, primpretorul din Beiuș procedează, cu promptitudine, la informarea comitatului despre modul cum s-a des-

¹⁸ *Ibidem*, dos. 1/1908, f. 6.

¹⁹ *Ibidem*, dos. 4/1908, f. 3—6.

²⁰ *Ibidem*, dos. 3/1908, f. 38.

²¹ *Ibidem*, dos. 3/1909, f. 43.

²² *Ibidem*, f. 84.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

fășurat adunarea din Beiuș, de la începutul lunii mai a anului 1910, la care au participat „în jur de 700 oameni”²⁶ din oraș și întreaga depreșiune. Au fost prezenți cunoscuții luptători pentru drepturi naționale Vasile Lucaciu, dr. Teodor Mihali și dr. Ioan Ciordaș, acesta din urmă fiind președintele adunării. Primpretorul notează că toți cei care „au luat cuvîntul au înfierat politica contelui Tisza István”²⁷. Primpretorul a „întrerupt desfășurarea” adunării. De asemenea, lingă comuna Drăgănești — din apropierea Beiușului —, jandarmii au oprit „un alai format din 30 de căruțe, care au străbătut satele din jur, cîntînd” cîntece naționale, după care au încercat să „pătrundă în Beiuș”²⁸. La intervenția lui dr. Ioan Ciordaș, primpretorul a permis intrarea acestora în oraș. Cu toate măsurile interdictive și a amenințărilor, locuitorii din părțile Vășcăului „au venit la Beiuș în număr mare, cu cîntece. Oprind în fața restaurantului, au vrut să țină o nouă adunare populară”²⁹. Au fost însă împiedecați de autoritățile locale, sprijinite de jandarmi. Încercînd o apreciere asupra evenimentului, primpretorul conchide că: „Atmosfera generală a fost favorabilă Partidului Național Român. Adunarea s-a desfășurat în chip entuziast. O activitate mai susținută au dovedit, în primul rînd, intelectualii și preoții români”³⁰, adică tocmai acei care erau fruntașii mișcării naționale românești din aceste părți.

Dintr-un alt raport, al primpretorului din Ceica, către comitat (trimis în 24 mai 1910), aflăm că în această plasă deputații români Ioan Suciuc, Aurel Vlad și Alexandru Vaida și-au făcut cunoscută intenția de a organiza „adunări electorale în toată circumscripția” cu 48 de ore înainte de alegerile propriu-zise³¹. Primpretorul nu și-a dat acordul, astfel că Ioan Suciuc a fost nevoit să facă demersuri pe lingă Ministerul de Interne, „solicitînd aprobarea pentru ținerea adunărilor populare proiectate”³². Indiferent dacă cererea lui va fi sau nu aprobată, primpretorul face apel ca să i se pună la dispoziție cel puțin două companii de honvezi, desigur pentru a putea controla și dirija alegerile, iar în ultimă instanță pentru a ridica un obstacol de netrecut în calea alegerii unui deputat român și la Ceica.

La ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, de a fi supravegheați cu strictețe preoții români din Bihor, primpretorul plasei Ceica făcea un raport avînd ca obiect comportamentul protopopului Ioan Pop (de la Holod), din cuprinsul căruia rezultă faptul că „pe baza unor afirmații făcute și a participării acestuia la confruntările politice devine evidentă supoziția că numitul preot este un exponent de frunte în comitat al Partidului Național Român”³³. Se menționează, totodată, că nu s-a

²⁶ *Ibidem*, dos. 2/1910, f. 2—3.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, f. 6.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*, dos. 6/1910, f. 1—8.

implicat în „manifestări antimaghiare”³⁴, fiind un „individ inteligent”³⁵ și, remarcăm noi, incapabil de sentimente naționaliste.

Comitele trimitea, la 1 septembrie 1910, un raport Ministerului de Interne, în care se referă la adunarea generală — din 30 august, de la Vașcău — a Reuniunii învățătorilor de confesiune ortodoxă din Bihor, insistând ca să „fie luate măsuri aspre de pedepsire a celor care în luările lor de poziție s-au manifestat ca elemente ostile statului”³⁶ dualist. De altfel, primpretorul plasei Vașcău îl informase despre desfășurarea adunării, afirmând, printre altele, că este pe deplin convins că adevărata scop „al adunărilor organizate de reuniune este nu atât pedagogic, cât mai mult politic”³⁷.

Rapoartele cu privire la starea de spirit a populației românești din oraș și satele din împrejurimi au o frecvență neobișnuită. Comitele se adresa, la 16 noiembrie 1910, Curții de Apel din Oradea, pledînd pentru înființarea unui tribunal la Beiuș, care să „aibă în competență”³⁸ plășile Beiuș, Vașcău, Ceica, Tinca și Beliu. Ele cuprindeau peste 213 așezări și o populație românească de aproximativ 200 000 de locuitori. Propunerea avea, ca argumentare, următoarele considerații: „Beiușul reprezintă aspirațiile națiunii române, la fel ca Sibiuul, Brașovul și Blajul. Aici arde flacăra mișcării naționale române. La Beiuș este un centru al intelectualității române, aici se găsesc instituții culturale românești... , aici este un gimnaziu românesc, casină română, un institut de credit românesc, iar în perspectivă se preconizează înființarea unei tipografii românești”³⁹, care a și început să funcționeze în anul 1911. Este, din nou, remarcată „influența radicalilor români”⁴⁰, adică a reprezentanților P.N.R.

Reconstituirea acestor aspecte ale istoriei Bihorului dezvăluie o certă maturitate politică a conducătorilor politici locali, ca factori de mobilizare a mulțimilor în direcția configurării unei energice atitudini, de respingere fermă a tentativelor — care, de altfel, s-au dovedit a fi falimentare — autorităților statului dualist, dominate de ideea deznaționalizării unor locuitori care își păstrasera secole de-a rîndul, cu o exemplară dîrzenie, etnicitatea și specificul național. Se degajă, totodată, adevărul că Beiușul a fost și la începutul acestui secol un important centru politic și cultural al românilor de dincoace de Carpați, așezîndu-se alături de Sibiu, Brașov, Blaj, Arad, Lugoj și Năsăud, așezări care au avut un rol istoric similar, de pregătire a conștiințelor pentru momentul edificării statului național unitar român.

^{34—35} *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem.*, dos. 2/1910, f. 10.

³⁷ Viorel Faur, *Aspecte ale luptei românilor din Crișana pentru afirmare culturală între 1849—1918*, în *Revista de istorie*, 1980, nr. 5, p. 881.

³⁸ Arhivele Statului Oradea, *fond Prefectura Județului Bihor*, dos. 1/1910, f. 76.

³⁹ *Ibidem.*

⁴⁰ *Ibidem.*

**NOUVELLES INFORMATIONS DOCUMENTAIRES CONCERNANT
LES MANIFESTATIONS POLITIQUES ET CULTURELLES DES ROUMAINS
DE BIHOR (1907—1910)**

(Résumé)

Les auteurs présentent les plus significatifs passages des documents inédits — trouvés dans les fonds de la filiale d'Oradea des Archives de l'État — concernant la lutte des Roumains de Bihor pour la défense des droits nationaux, contre la politique de dénationalisation du gouvernement autrichien-hongrois, de la période 1907—1910. On met en relief le rôle de Beiuș, en tant qu'authentique citadelle de la résistance nationale, dans le contexte de ces manifestations.